

Δελτίο

ΕΝΗΜΕΡΩΣΗΣ ΚΑΙ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ ΣΧΟΛΕΙΟΥ ΚΑΙ ΓΟΝΕΩΝ
ΑΡ. ΦΥΛΟΥ 14 ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ 1995

ΔΕΛΤΙΟ
ΕΝΗΜΕΡΩΣΗΣ ΚΑΙ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ
ΣΧΟΛΕΙΟΥ ΚΑΙ ΓΟΝΕΩΝ

έκδοση
της Σχολής Ι.Μ. Παναγιωτόπουλου
Ν. Λύτρα 14 - 154 52 Π. Ψυχικό
Τηλ. 6876010 - 6048542

Υπεύθυνος σύμφωνα με το νόμο :
Α. Ι. Παναγιωτόπουλος

Υπεύθυνοι ύλης :
Ε. Κατσιμπρή, Γ. Νικολάου,
Θ. Χατζηγιαννάκη

Επιμέλεια : Σ. Κουτσούνης

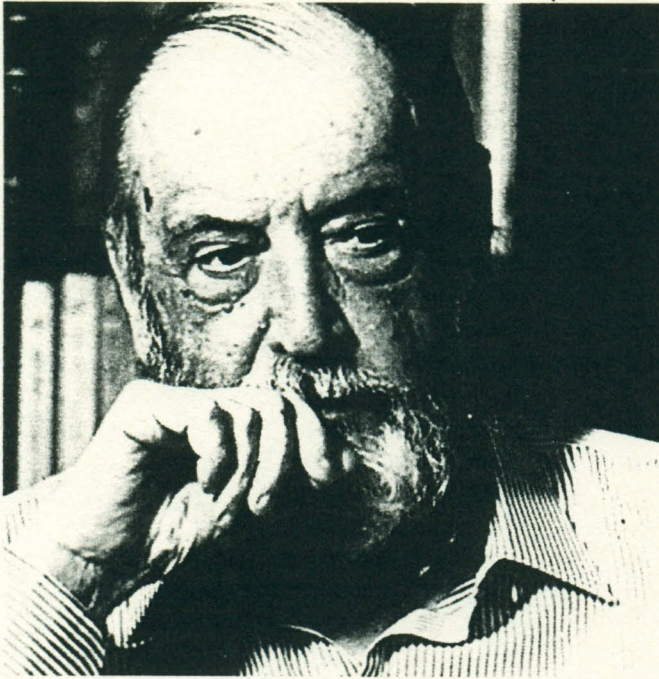
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

- Τελειώνοντας το Σχολείο...
- Με την έναρξη του εξαμήνου
- Οργάνωση της σχολικής τάξης
- Θέματα λειτουργίας του Σχολείου
 - i. Ποιος είναι ο τρελός λαγός;
 - ii. Εκπαιδευτικές ανταλλαγές
- Εκπαιδευτικές δραστηριότητες - Ειδήσεις
- Η Σελίδα των Αποφοίτων
- Αλληλογραφία
- Βιβλία
- Κριτική Τέχνης

ΠΟΙΟΣ ΕΙΝΑΙ Ο ΤΡΕΛΟΣ ΛΑΓΟΣ;
(Μια συζήτηση για τον Σαχτούρη και την ποίησή του)

Στα πλαίσια του Λογοτεχνικού Εργαστηρίου, μαθήματος επιλογής για τους μαθητές της Α' και Β' Λυκείου, παρουσιάστηκε φέτος εκτός των άλλων και ο ποιητής Μ. Σαχτούρης. Οι μαθητές του Εργαστηρίου και ο Υπεύθυνος Διδάσκων κ. Σ. Κουτσούνης, αφού αφιέρωσαν κάποια μαθήματα για την ανίχνευση των στοιχείων - κλειδιών του σαχτουρικού σύμπαντος, κάλεσαν στις 3 Απριλίου τον σκηνοθέτη Λ. Ξανθόπουλο να παρευρεθεί στην προβολή της ταινίας του Ποιος είναι ο τρελός λαγός, που αναφέρεται στον Σαχτούρη. Μετά το τέλος της προβολής ακολούθησε μια ενδιαφέρουσα συζήτηση για τον ποιητή και την ποίησή του, καθώς και για την ποίηση και την τέχνη γενικότερα.

Ο ποιητής Μ. Σαχτούρης

ΞΑΝΘΟΠΟΥΛΟΣ: Η ταινία μου *Ποιος είναι ο τρελός λαγός* εντάσσεται σ' έναν κύκλο ταινιών που αναφέρονται στους σημαντικότερους λογοτέχνες μας. Μιλώ για 24 συνολικά ταινίες. Η ταινία για τον Σαχτούρη ήταν μια παραγγελία, κι εμένα μ' αρέσει πάρα πολύ να δουλεύω με παραγγελίες. Ο παραγωγός της εκπομπής ήρθε σε μένα ειδικά, γιατί ήξερε την ειδική μου σχέση με τον ποιητή.

Συμβαίνει να γνωρίζω τον ποιητή από το 1971. Είχαν γίνει στο παρελθόν πολλές απόπειρες για να τον κινηματογραφήσουν, αλλά όλες αποτύχα-

ναν, δεν ήθελε να εμφανιστεί στην τηλεόραση· εκτός από μία και μοναδική φορά, από την οποία έχω βάλει στην ταινία μου ένα μικρό απόσπασμα σε μαυρόασπρο. Πρόκειται για μια εκπομπή της ΕΡΤ που λεγόταν "Επιλογή από τον κόσμο του βιβλίου", που είχε γίνει το 1972, αν θυμάμαι καλά. Έκτοτε δε θέλησε να ξαναβγει στην τηλεόραση. Μ' ενοχλεί, μ' ενοχλούν οι άνθρωποι... μου βάζουν τα φώτα στο πρόσωπο, στενοχωριέμαι μου είχε πει χαρακτηριστικά. Δεν ήθελε δημοσιότητα. Με τα πολλά βέβαια τον έπεισα και κάναμε αυτή την ταινία μαζί.

Για να γίνει αυτή η ταινία χρειάστηκε μια προεργασία μαζί του γύρω στους 6 μήνες. Συναντιόμαστε σε συχνά χρονικά διαστήματα και συζητάγαμε, συζητάγαμε όλα αυτά που ακούσατε, αναλυτικά και διεξοδικά. Έτσι, όταν ήρθε η ώρα να πάμε στο σπίτι του με το κινηματογραφικό συνεργείο και να καταγράψουμε αυτή τη συνέντευξη της ταινίας, συνέντευξη που την έχω σπάσει σε πολλά σημεία, ο ποιητής ήταν προετοιμασμένος, ήξερε πολύ καλά τι θα συζητήσουμε· όχι ότι τα είχε γράψει ή τα διάβαζε, αλλά όλο αυτό το διάστημα των 6 μηνών είχαμε αναλυτικά συζητήσει όλους τους τομείς στους οποίους θα αναφερόταν.

Όπως στις ταινίες μεγάλου μήκους έτσι και στα ντοκιμαντέρ ο μεγαλύτερος όγκος δουλειάς δε βρίσκεται στην κινηματογράφιση αλλά στην προετοιμασία. Μια ταινία μεγάλου μήκους χρειάζεται ένα με ενάμιση χρόνο προετοιμασία. Αυτό το ντοκιμαντέρ για τον Σαχτούρη μου πήρε 6 μήνες.

Η διάρκεια της κινηματογράφισης είναι πάρα πολύ μικρή. Χρησιμοποιήσαμε δύο με δυόμισι μέρες για να फिल्μάρουμε και μετά βέβαια άλλες δύο εβδομάδες για το μοντάζ.

Από τη στιγμή όμως που έχεις ένα σενάριο, έχεις κάνει όλη την προετοιμασία, έχεις βάλει όλα αυτά που θέλεις να πεις στο χαρτί - εγώ ήξερα επίσης ποια ποιήματα του θα χρησιμοποιήσω και με ποιο τρόπο θα εικονογραφήσω αυτά τα ποιήματα - από κει και πέρα η εκτέλεση, αν θέλετε, του σεναρίου, η πραγματοποίηση του σεναρίου είναι δουλειά πολύ μικρή χρονικά σε σχέση με το τι προηγείται.

Η ταινία, κάθε ταινία, είναι μια κατασκευή, μια αρχιτεκτονική κατασκευή που υπακούει στους ίδιους περίπου κανόνες που υπακούει οποιαδήποτε κατασκευή, από ένα σπίτι μέχρι έναν οργανισμό. Το υλικό που έχεις στη διάθεσή σου πρέπει να το δομήσεις κατά τέτοιο τρόπο, ώστε να μην καταρρεύσει. Δε συμβαίνει ό,τι σ' ένα ρεπορτάζ ειδήσεων, ας πούμε, όπου το υλικό είναι χύμα. Εδώ πρόκειται για υλικό υπολογισμένο. Πρέπει να ξέρεις το καθετί που θα μπει και πώς θα μπει, σε ποια δόση και σε ποια διάρκεια.

Αυτή λοιπόν η ταινία έχει την εξής δομή. Έχει στηριχτεί σε τρεις βάσεις: στην αρχή, στη μέση και στο τέλος. Πρόκειται για ένα αρχαιακό υλικό που είχα κινηματογραφήσει μόνος μου με ένα μικρό συνεργείο, μερικά χρόνια πριν κάνω τη συνέντευξη με τον Σαχτούρη, κατά την απονομή των Κρατικών Βραβείων Λογοτεχνίας, όπου ο Σαχτούρης είχε πάρει τότε το πρώτο Βραβείο Ποίησης. Έχουμε λοιπόν εικόνες από την απονομή των βραβείων σε τρία σημεία στη διάρκεια του μισάωρου. Στα ενδιάμεσα οικοδομώ πια όλο το υπόλοιπο υλικό, παρεμβάλλοντας κατά διαστήματα και ποιήματα του Σαχτούρη και καταβάλλοντας μια μεγάλη προσπάθεια να τα αποδώσω σε εικόνες.

Το ντοκιμαντέρ είναι ό,τι πιο δύσκολο μπορεί να φανταστεί κανείς, και το ποίημα πολύ δύσκολα μπαίνει σε εικόνες, ειδικά όταν μιλάμε για τη σύγχρονη ποίηση. Γιατί η σύγχρονη ποίηση, η μοντέρνα ποίηση που λέμε, δεν είναι σαν την ποίηση του Παλαμά και των παλαιότερων, ας πούμε, που ήταν πολύ συγκεκριμένη. Η ποίηση σήμερα είναι ρευστή, ένα από τα μεγαλύτερα προτερήματά της είναι ότι απευθύνεται στον αναγνώστη, ζητάει από τον αναγνώστη να την ερμηνεύσει και να της δώσει σχήματα και εικόνες, σύμφωνα με το πώς ο ίδιος αισθάνεται, δεν τον δεσμεύει τον αναγνώστη.

Ο Σαχτούρης μιλάει με εικόνες. Όταν λέει φερριπείν για τον τρελό λαγό δεν εννοεί κανέναν συγκεκριμένο λαγό. Για μένα, ας πούμε, ο τρελός

λαγός είναι κάτι άλλο, είναι το κουτσό που βάζω στο τέλος να παίζει ένα παιδάκι. Ο καθένας βέβαια μπορεί να τον δει όπως θέλει.

Αυτή θεώρησα, όταν σχεδίαζα, όταν έγραφα το σενάριο, ότι είναι και η μεγαλύτερη δυσκολία μου. Σκεπτόμουν δηλ. το θεατή και τι ζητάω να εισπράξει εκείνη τη στιγμή που θα βλέπει το καθετί, να μην τον δεσμεύσω, να μην τον κλείσω, να μην τον περιορίσω σε μια ερμηνεία. Για παράδειγμα, όταν ο ποιητής γράφει *ένας κήπος γεμάτος αίμα είναι ο ουρανός*, εγώ δείχνω έναν κήπο, αλλά μόνο ως μια πρόταση, δεν θα ήθελα να επιβάλω μια ερμηνεία.

Αυτά είναι μερικά πληροφοριακά στοιχεία για το πώς φτιάχτηκε αυτή η ταινία. Θα προτιμούσα όμως και θα ήταν καλύτερα να συνεχίσουμε μ' ένα διάλογο.

ΚΟΥΤΣΟΥΝΗΣ: Να κάνουμε πρώτα μια παρατήρηση και αμέσως μετά να δώσουμε το λόγο στα παιδιά. Επειδή τυχαίνει να έχω παρακολουθήσει αρκετές από τις ταινίες της σειράς "Τα λόγια της πόλης", πιστεύω ότι δεν αρκεί να είναι κάποιος μόνο σκηνοθέτης για να κάνει τέτοιου είδους γυρίσματα, τέτοιου είδους σκηνοθεσία. Χρειάζεται πρώτα απ' όλα να γνωρίζει καλά το ποιητικό ή γενικά το λογοτεχνικό έργο του κάθε συγγραφέα. Τις ταινίες αυτές εγώ τις ονομάζω κινηματογραφικά δοκίμια. Πρόκειται δηλαδή για μια ανάγνωση του συγκεκριμένου έργου ενός λογοτέχνη με τη γλώσσα του κινηματογράφου, θα μπορούσαμε να πούμε, η οποία λειτουργεί παράλληλα. Η εικόνα της ποίησης έχει διαφορετική οντότητα από την εικόνα του κινηματογράφου, ποτέ δεν είναι το ίδιο πράγμα, και νομίζω ότι ο σκηνοθέτης πρέπει να είναι ιδιαίτερα προσεκτικός όταν κάνει μια τέτοια μεταφορά, ώστε να μην προδώσει ούτε το ένα ούτε το άλλο· γιατί η ακριβής μεταφορά της ποιητικής εικόνας στον κινηματογράφο θα ήταν ίσως ένα μεγάλο ατύχημα. Έχω την αίσθηση ότι οι τέχνες βαδίζουν δρόμους παράλληλους, κάπου τα ίδια πράγματα λέγονται, αλλά με διαφορετική γλώσσα στην κάθε περίπτωση. Φαντάζομαι πως, όταν έφτιαχνες την ταινία, θα σε απασχόλησαν όλα αυτά τα ζητήματα.

ΞΑΝΘΟΠΟΥΛΟΣ: Ναι, ναι. Έτσι ακριβώς όπως τα παρουσίασες. Και επιπλέον, ήταν επίπονη δουλειά για μένα, γιατί σας λέω είχα κατά νου όλες αυτές τις δυσκολίες. Κυρίως να μην εγκλωβίσω το θεατή, αλλά και να πείσω τον ποιητή να μιλήσει, να βγάλει ό,τι καλύτερο είχε μέσα του, το απόσταγμα της ζωής του· γιατί εδώ μέσα, σε μισή ώρα ί-

σως και λιγότερο, αυτός συνοψίζει ολόκληρη τη ζωή του. Δεν αναφέρεται δηλαδή σε συγκεκριμένα μικρά περιστατικά, αλλά στο αποτέλεσμα που έχει προκύψει απ' αυτά τα περιστατικά, τα οποία και τον διαμόρφωσαν ως προσωπικότητα. Οι βασικές μου λοιπόν δυσκολίες ήταν να του αποσπάσω έναν λόγο πηγαίο που να μη διακόπτεται και κυρίως να εικονογραφήσω κάποια ποιήματά του.

ΚΟΥΤΣΟΥΝΗΣ: Εγώ θα ήθελα να κάνω την εξής ερώτηση στα παιδιά. Ήταν σίγουρα κάτι καινούργιο. Δε βλέπετε καθημερινά στην τηλεόραση τέτοιου είδους ταινίες-ντοκιμαντέρ. Ποια ήταν λοιπόν η αίσθηση που σας προκλήθηκε βλέποντας μια τέτοια διαφορετική ταινία;

ΖΑΧΑΡΟΠΟΥΛΟΣ: Όλα εξαρτώνται από τις συνθήκες κάτω από τις οποίες κάποιος παρακολουθεί κάτι. Πιστεύω πως αν στο σπίτι μας θέλαμε να δούμε κάτι για να ξεκουραστούμε ή για να περάσει η ώρα, προφανώς δε θα βλέπαμε κάποιο παρόμοιο ντοκιμαντέρ, τουλάχιστον εγώ προσωπικά. Τώρα ήταν το κλίμα τέτοιο και ξέραμε τι επρόκειτο να παρακολουθήσουμε και είχαμε προετοιμαστεί ψυχολογικά. Και ήταν κάτι που μάλλον, τουλάχιστον εγώ, το είδα ευχάριστα, δεν το βαρέθηκα.

ΞΑΝΘΟΠΟΥΛΟΣ: Το σκεφτόμουνα στην αρχή και ήθελα να σας πω πως έχουμε μια βασική διαφορά, δεν είμαστε θεατές τηλεόρασης αυτή τη στιγμή αλλά κινηματογράφου. Είναι σα νά 'μαστε σε σινεμά. Στο σινεμά όταν πας βλέπεις την ταινία με διαφορετικό μάτι απ' όταν κάθεται οπίστί σου. Στο σπίτι σου ξέρεις ότι μπορεί να χτυπήσει το τηλέφωνο, να σηκωθείς, να το σηκώσεις, να μιλήσεις, να ξανακάτσεις στην τηλεόραση, να πας να φας, να ανοίξεις το ντουλάπι της κουζίνας. Επομένως έχεις άλλη λογική όταν βλέπεις τηλεόραση, γι' αυτό και η τηλεόραση το ξέρει και συνήθως πλασάρει ελαφριά πράγματα. Τα βαριά δεν τα σηκώνει, κι αυτό που είδατε είναι ένα βαρύ πράγμα που σου λέει θα κάτσεις εδώ μισή ώρα και θα το δεις, δε θα κουνηθείς καθόλου αν θέλεις να επικοινωνήσουμε. Είμαστε κάπως προνομιούχοι θεατές αυτή τη στιγμή, είδαμε την ταινία μ' έναν συγκεκριμένο τρόπο, και γι' αυτό μπορούμε και συζητάμε.

ΚΟΥΤΣΟΥΝΗΣ: Κι αυτή είναι τελικά η διαφορά κινηματογράφου-τηλεόρασης.

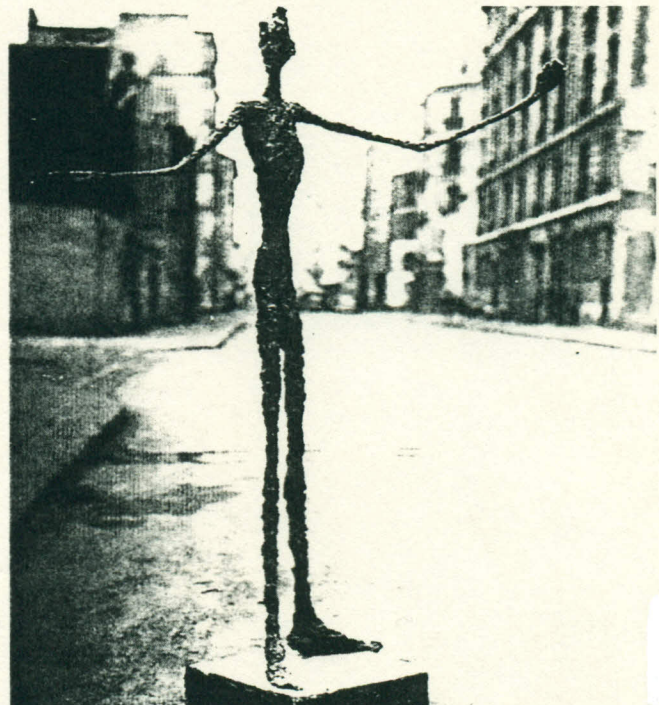
ΞΑΝΘΟΠΟΥΛΟΣ: Η διαφορά κινηματογράφου-τηλεόρασης είναι θεμελιώδης. Ο κινηματογράφος είναι για μένα - δεν ξέρω αν ποτέ και πόσοι πάτε

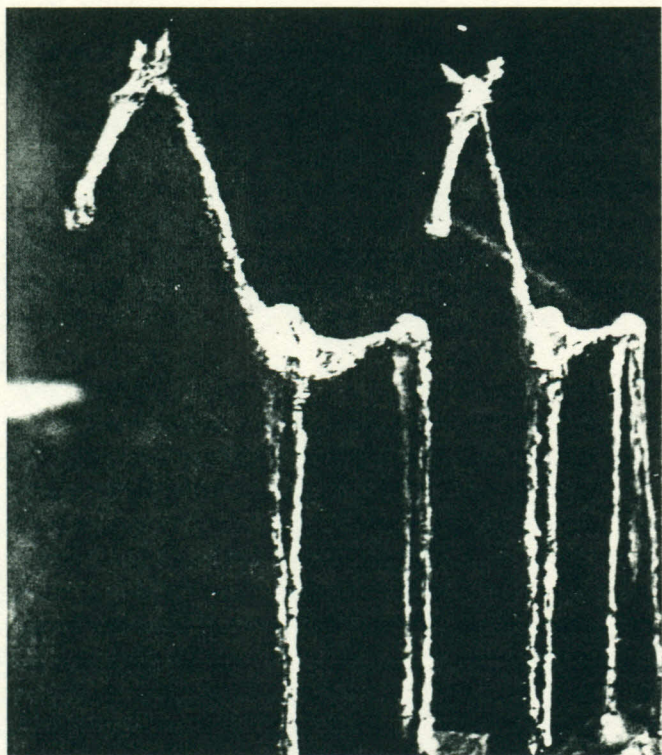
σινεμά - τελείως διαφορετικό πράγμα. Είσαι με άλλους ανθρώπους μέσα σε μια σκοτεινή σάλα και θέλοντας και μη θα μπει μέσα στην ταινία, στο τέλος μπορεί να σ' αρέσει ή να μη σ' αρέσει, αλλά μπαίνεις μέσα στην ταινία. Στην τηλεόραση δεν μπορείς να μπει εύκολα σ' αυτό που βλέπεις, παρακολουθείς από απόσταση, έχεις μια επιφανειακή, αν θέλεις, σχέση με την τηλεόραση.

ΖΑΧΑΡΟΠΟΥΛΟΣ: Θα ήθελα να κάνω μια ερώτηση. Γιατί ο ποιητής έχει την τάση να είναι τόσο εσωστρεφής, να μη θέλει να μιλήσει ή να βγει σε μια εκπομπή;

ΞΑΝΘΟΠΟΥΛΟΣ: Γιατί δεν ενδιαφέρεται για τίποτα άλλο παρά μόνο για την ποίησή του. Και κατά τη γνώμη του, κατά την κρίση του, ο καλύτερος τρόπος για να διαφυλάξει την ποιητική του - ποιητική είναι αυτό που προηγείται του ποιήματος, δηλαδή όλο αυτό που συνθέτει τον ποιητή, που τον αποτελεί και τον οδηγεί να γράψει το ποίημα - είναι η απομόνωση.

Όταν λέμε όμως απομόνωση δε μιλάμε για κάτι τρομερό. Απλώς δεν είναι άτομο που θα τον δεις στα talk-show ή στα party. Όλη του τη ζωή την πέρασε πολύ λιτά, συγκεκριμένα και αποτραβηγμένα από τα δημόσια πράγματα. Όχι ότι δεν έχει κι αυτός τους δύο-τρεις εκλεκτούς φίλους του. Πάει και σινεμά, βλέπει τώρα στα 75 του περισσότερες

ταινίες απ' όσες βλέπω εγώ. Και με παίρνει στο τηλέφωνο και μου λέει *είδα την τάδε ταινία, να πας να τη δεις και συ*. Ξέρει σινεμά καλύτερα από μένα, διότι κινείται σ' ένα συγκεκριμένο χώρο. Είναι όμως πολύ ευαίσθητο άτομο, τρομακτικά ευαίσθητο και πληγωμένο, αφού με το παραμικρό μπορεί να πληγωθεί και να γυρίσει στον εαυτό του. Όπως το λέει κιόλας σ' αυτό το απόσπασμα που παρενέβαλα απ' την εκπομπή "Επιλογή" ένας κριτικός ποίησης, ο Τ. Λιγνάδης, *ότι γυρίζει συνέχεια στον εαυτό του*. Είναι η φύση του ποιητή αυτή.

ΚΟΥΤΣΟΥΝΗΣ: Να το διευκρινίσουμε ακόμη περισσότερο. Ο ποιητής είναι 'απομονωμένος' επιλεκτικά από συγκεκριμένα πράγματα, από αυτά που βουίζουν και κάνουν θόρυβο, χωρίς να υποκρύπτουν καμιά ουσία. Έτσι, δεν θέλει ας πούμε να βγει στην τηλεόραση, δεν αρνείται όμως να πάει στον κινηματογράφο, πράγμα που δηλώνει παρουσία σε έναν κοινωνικό χώρο, όπου έρχεται σε επαφή με άλλους ανθρώπους. Δεν αρνείται να πάει σε κάποιο καφενείο να πιει τον καφέ του παρέα με φίλους ή μόνος του παρατηρώντας. Να σας θυμίσω εδώ ότι πολλά ποιήματά του τα έγραψε

μέσα σε καφενείο. Συμπεραίνουμε λοιπόν ότι ο ποιητής απλώς δε δέχεται τη δημοσιότητα.

Το να είναι όμως ο ποιητής κατ' επιλογή μοναχικός δε σημαίνει ότι βιώνει κάποια αφόρητη μοναξιά. Διότι όπως είπε και ο Εγγονόπουλος, που ήταν φίλος του Σαχτούρη, *σκοπός του έργου τέχνης - άρα και του καλλιτέχνη λέω εγώ - είναι η κατάργηση της μοναξιάς*. Γιατί το πραγματικό έργο τέχνης πρέπει να περιέχει και περιέχει μια αληθινή ανθρώπινη παρουσία, ζωντανή, δυνατή, αναντίρρητη, συγκεκριμένη, συνεχώς εν εγρηγόρσει. Η τέχνη λοιπόν είναι επικοινωνία και ως μορφή επικοινωνίας έχει εκ των πραγμάτων σημεία αναφοράς και σημεία αναφοράς είναι οι άλλοι άνθρωποι και τα πράγματα, δηλ. ο κόσμος. Βέβαια οι ποιητές και γενικότερα οι δημιουργοί είναι εκλεκτικοί και πολύ καλά κάνουν. Προσπαθούν να μην εξευτελίζουν τη ζωή τους *γυρίζοντας συχνά κι εκθέτοντάς την / στον σχέσεων και των συναναστροφών / την καθημερινή ανοησία, / ως που να γίνει σα μια ξένη φορτική*, για να θυμηθούμε τον Καβάφη.

ΚΩΣΤΟΥΡΟΥ: Ένας ποιητής κάνει κάποιο επάγγελμα ή ζει από την ποίησή του; Είναι δυνατό η ποίηση να του αποφέρει χρήματα, ώστε να μπορεί να ζει;

ΞΑΝΘΟΠΟΥΛΟΣ: Αυτή είναι κρίσιμη ερώτηση. Κανείς δε ζει απ' την ποίησή του, κανείς απολύτως. Ο Ελύτης, ίσως, μετά το Νόμπελ να είχε ένα μικρό εισόδημα από τα βιβλία του.

ΚΟΥΤΣΟΥΝΗΣ: Το οποίο όμως τώρα πια δεν έχει. Οι πωλήσεις των βιβλίων του έχουν πέσει πολύ.

ΞΑΝΘΟΠΟΥΛΟΣ: Ναι, ακριβώς έτσι είναι. Τα βιβλία του τώρα δεν αγοράζονται ιδιαίτερα. Ο συγκεκριμένος ποιητής πάντως παίρνει σύνταξη. Έχει φροντίσει η πολιτεία και έχει βγάλει σύνταξη στους δημιουργούς. Μια χαμηλή βέβαια σύνταξη γύρω στις 100.000.

Ο Σαχτούρης είχε το εξής καλό. Είχε μια πολύ μεγάλη περιουσία. Ο προπάππος του ήταν ο καπετάν Γιώργης Σαχτούρης του 21, που τον έχουμε διδαχτεί στην Ιστορία. Ήταν ένας Υδραίος που με τον υδραϊκό στόλο του ναυμαχούσε και πωλούσε τις τουρκικές ναυαρχίδες. Αυτοί οι αγωνιστές πήραν ένα τεράστιο ποσό επί Όθωνα. Έτσι ο ποιητής βρήκε μια τεράστια περιουσία. Μέχρι πριν από 10 χρόνια ζούσε πουλώντας τα σπίτια του. Πρόκειται για μια περίπτωση ιδιόμορφη. Υπάρχουν ποιητές που δουλεύουν, δηλαδή τραβά-

νε κουπί γερά για να εξασφαλίσουν τα απαραίτητα. Αυτός είναι εξαίρεση, αποφάσισε να μη δουλέψει ποτέ στη ζωή του. Αν του έκανε καλό ή κακό δεν ξέρω.

ΚΟΥΤΣΟΥΝΗΣ: Πράγματι, πουλούσε συνέχεια τα σπίτια του και κάθε φορά έμενε σ' ένα πιο μικρό. Είναι σαφές ότι άλλες ήταν οι προτεραιότητές του, είχε διαφορετικά ιεραρχήσει τις ανάγκες του. **ΞΑΝΘΟΠΟΥΛΟΣ:** Από πολύ νέος είχε πάρει τις αποφάσεις του και είχε κάνει τις εκτιμήσεις του. Είπε εγώ δεν θα δουλέψω και το έκανε. Νομίζω ότι ήταν προσωπική του εκτίμηση και πρέπει να τη σεβαστούμε. Είναι μια βαθύτερη επιλογή του· σκέφτηκε, τα μέτρησε και είπε πως πρέπει να διαφυλάξει αυτό που πιστεύει πως είναι το καλύτερο που διαθέτει, την επικοινωνία του με τον έξω κόσμο, δηλαδή την ποίηση. Αυτό μου λέει όταν τον ρωτάω τι σημαίνει γι' αυτόν η ποίηση: *η επαφή με τον έξω κόσμο*. Μέσα απ' την ποίηση δηλαδή βρήκε πώς μπορεί να βλέπει και να ερμηνεύει τον κόσμο. Σκέφθηκε λοιπόν ότι δεν έπρεπε να σπαταλήσει τις ώρες του για βιοπορισμό, και ενδεχομένως είχε δίκιο, δεν τον κρίνω.

Αν θέλετε, σ' αυτό το σημείο, μπορούμε να πάμε λίγο βαθύτερα. Πριν από πολύ καιρό μιλούσα μ' έναν άλλο μεγάλο ποιητή, τον Παπαδίτσα, ο οποίος πέθανε πριν αρκετά χρόνια. Ήταν γιατρός ο άνθρωπος, ήταν και ποιητής. Ήταν συγκεκριμένα ορθοπεδικός, και πολύ καλός γιατρός μάλιστα, όπως και ο Μ. Αναγνωστάκης άλλωστε.

ΚΟΥΤΣΟΥΝΗΣ: Και ο Σινόπουλος.

ΞΑΝΘΟΠΟΥΛΟΣ: Ναι, και ο Σινόπουλος. Υπήρχαν δηλαδή ποιητές που ασκούσαν ταυτόχρονα και ένα επάγγελμα για βιοπορισμό, το οποίο τους άρρεσε κιόλας. Μου είπε το εξής λοιπόν ο Παπαδίτσας, πριν 10-12 χρόνια: *Λευτέρη, μου λέει, επειδή γνώριζε από παλιά τον Σαχτούρη, ξέρεις νομίζω ότι τον Μίλτο τον έβλαψε πάρα πολύ το ότι δε δούλεψε ποτέ στη ζωή του*. Μπορεί να έχει δίκιο, μπορεί και όχι, αφού κανείς δεν ξέρει, εικασίες κάνουμε· μπορεί αν δούλευε να είχε πιο πολλά ερεθίσματα.

ΚΟΥΤΣΟΥΝΗΣ: Να πω κάτι εδώ. Ο Τ. Σινόπουλος, θα το ξέρεις, έχει αφορμηθεί για να γράψει ένα μεγάλο μέρος της ποίησής του από τις τραυματικές εμπειρίες που είχε ως γιατρός, περιθάλποντας ασθενείς κατά την περίοδο της κατοχής και κυρίως του εμφύλιου πολέμου. Δηλαδή, όλες αυτές τις εικόνες, τα κομμένα χέρια, τα κομμένα πό-

δια, που πολλές φορές αναγκαζόταν να τα μαζέψει ο ίδιος απ' τους θάμνους όπου τα είχαν σκορπίσει οι οβίδες, τους τραυματίες και τον πόνο που αντίκριζε, τα φίλτραρε μέσα από κάποια δικά του συναισθήματα και τα περνούσε στην ποίησή του. Μιλάμε βέβαια για μια άλλη ακραία περίπτωση - είναι γνωστό ότι μέχρι το τέλος της ζωής του είχε εφιάλτες για όσα είχε δει. Το αναφέρω εδώ για να δείξω τη δύναμη των εμπειριών και των ερεθισμάτων στη συγγραφή της ποίησης.

ΞΑΝΘΟΠΟΥΛΟΣ: Πάντως, ένα στοιχείο που βγαίνει από τη συζήτηση που κάνουμε αυτή τη στιγμή είναι ότι ο ποιητής είναι αυτός που βρίσκεται σε μια διαρκή ετοιμότητα. Όπως είναι ο στρατιώτης με το όπλο στο χέρι, έτσι είναι και ο ποιητής με το μολύβι βέβαια στο χέρι.

ΚΟΥΤΣΟΥΝΗΣ: Ο καθείς και τα όπλα του.

ΞΑΝΘΟΠΟΥΛΟΣ: Αυτή είναι η βασική ιδιότητα του ποιητή. Το ποίημα, όπως είπε και ο Σαχτούρης, δεν προκαλείται, δεν μπορείς δηλαδή να πεις: Α! ωραία, θα κάτσω να γράψω ένα ποίημα. Ποτέ δε γράφεις ένα ποίημα έτσι, το ποίημα έρχεται και σε χτυπάει, είναι μια φλασιά το ποίημα μέσα στο σκοτάδι. Ή θα 'ρθει ή δε θά 'ρθει, αλλιώς το ποίημα δεν υπάρχει. Ο πεζογράφος είναι διαφορετική φύση, ο πεζογράφος μπορεί να σηκωθεί το πρωί, ν' ακονίσει τα μολύβια του και ν' αρχίσει να γράφει, ανεξάρτητα αν γράφει σαχλαμάρες και μετά τις πετάει στο καλάθι. Ο πεζογράφος ασκείται, γράφει, και μέσα στην πορεία του γραψίματος, στη διαδικασία του γραψίματος του μυθιστορήματος ή του διηγήματος ή της νουβέλας υπάρχουν στιγμές έμπνευσης. Αλλά το μεγαλύτερο μέρος είναι δουλειά γραφείου. Ο ποιητής σε σχέση με

Ο Λ. Ξανθόπουλος με τον ποιητή στα γυρίσματα της ταινίας *Ποιός είναι ο τρελός λαγός* (1992)

τους ανθρώπους που ασχολούνται με το γράψιμο είναι ο πιο αριστοκράτης, βρίσκεται σε μια διαρκή ετοιμότητα. Ο Σαχτούρης λοιπόν δεν ήθελε να διαταράξει αυτή την κατάσταση της ετοιμότητας στην οποία τοποθέτησε τον εαυτό του. Και έτσι αρνήθηκε να δουλέψει. Βεβαίως, αν δεν είχε άλλη δυνατότητα, θα αναγκαζόταν να δουλέψει.

ΔΑΣΚΑΛΑΚΗ: Αφού γνωρίζατε ότι δεν του αρέσει η τηλεόραση και δε θα ήθελε να κάνει κάτι τέτοιο, εσείς γιατί θελήσατε να τον πείσετε; Γιατί επιμένετε;

ΞΑΝΘΟΠΟΥΛΟΣ: Γιατί πίστευα στην ανάγκη να υπάρξει και κινηματογραφικά η καταγραφή του λόγου του -συνεντεύξεις έχει δώσει αρκετές σε εφημερίδες και περιοδικά. Έπρεπε λοιπόν να υπάρχει και κάτι οπτικό σαν παρακαταθήκη. Όταν όμως άρχισα να συζητώ για πρώτη φορά μαζί του μου λέει: *Εγώ δεν έχω να πω τίποτα, ό,τι είχα να πω το λένε τα ποιήματά μου.* Επέμενα πολύ, εξηγώντας του όσο καλύτερα μπορούσα τους λόγους της επιμονής μου. Το σκέφτεται, το ξανασκέφτεται δεν αλλάζει γνώμη. Αργότερα, αφού συζητάγαμε για πολύ καιρό, μου λέει: *Λευτέρη, νομίζω πως ήρθε η ώρα που έχω να πω πράγματα.* Και έτσι λύθηκε. Δέχτηκε ότι έπρεπε να γίνει αυτό το πράγμα για να μείνει. Έτσι το αισθάνθηκε.

ΠΡΕΝΤΑΚΗ: Δηλαδή ανακάλυψε μια άλλη πλευρά επικοινωνίας, άρα αυτό πάει να πει ότι θα του άρεσε.

ΞΑΝΘΟΠΟΥΛΟΣ: Εκ των υστέρων του άρεσε πάρα πολύ, δεν το περίμενε. Αφού όταν το είδε στην προβολή δάκρυσε και σηκώθηκε και με φίλησε. *Δε θα μπορούσε να γίνει τίποτα καλύτερο για μένα, ήταν πολύ ωραίο* μου είπε. Και τώρα χαίρεται πάρα πολύ όταν ακούει να παίζεται σε διάφορες εκδηλώσεις και γράφεται στις εφημερίδες και το βλέπει. Κι εγώ θα του πω κάποια στιγμή για τη δική μας εκδήλωση εδώ και θα χαρεί. Νομίζω όμως ότι αν δεν είχα αυτή την προσωπική σχέση μαζί του δε θα έδινε ποτέ συνέντευξη. Μαζί μου αισθάνθηκε ασφαλής, αισθάνθηκε σιγουριά. Ήξερε ότι δεν θα τον μπερδέψω, δεν θα του κάνω παραπλανητικές ερωτήσεις, δεν θα τον προσβάλλω. Ήξερε ότι θα χρησιμοποιήσω το υλικό που μου είχε δώσει με τον καλύτερο τρόπο, όπως και έγινε.

Άλλο παράδειγμα: Έχετε δει ποτέ τον Ελύτη στην τηλεόραση όσα χρόνια ζείτε; Δεν υπάρχει, δε βγαίνει ποτέ να μιλήσει ο Ελύτης. Ο Ελύτης λοιπόν είναι στην ίδια κατηγορία με τον Σαχτούρη,

αρνούνται δηλαδή εντελώς. Ούτε στις εφημερίδες, ούτε στις τηλεοράσεις βγαίνει ο Ελύτης, πουθενά, ούτε με το Νόμπελ τότε, τόσα χρόνια πίσω. Γιατί πιστεύει πως ό,τι θέλουμε να μάθουμε για έναν ποιητή αυτό βρίσκεται στα ποιήματά του. Αυτή είναι η βασική αρχή του ποιητή.

ΚΩΣΤΟΥΡΟΥ: Είπατε πριν ότι ο ποιητής είναι απόμακρος και πολύ εκκεντρικός. Εμάς, μπορούν να μας αγγίξουν τα ποιήματά του, μπορούν να μας διδάξουν;

ΞΑΝΘΟΠΟΥΛΟΣ: Ναι, εγώ πιστεύω πως ναι. Ως προς τον τρόπο ζωής του αποτελεί εξαίρεση. Είναι όντως ασυνήθιστος ο τρόπος ζωής του, αυτό όμως δεν του στερεί τη δυνατότητα να βρίσκεται μέσα στη ζωή. Είναι μέσα στη ζωή, αφού ο ποιητής είναι παρατηρητής, τα βλέπει όλα· όπως πάλι είπε σοφά ο Λιγνάδης σε κάποιο σημείο: *Βλέπω τον Σαχτούρη να κάθεται πίσω απ' το τζάμι ενός καφενείου και να μας παρακολουθεί.* Κάπου βρίσκεται και μας βλέπει. Απ' έξω απ' τα πράγματα. Σ' αντίθεση όμως με άλλους ποιητές, όπως ο Ρίτσος, που ήταν μέσα στα πράγματα. Άρα βλέπετε ότι δεν υπάρχει κανόνας. Ο Ρίτσος ήταν μέσα και τράβηξε τα μύρια όσα, όπως και πολλοί άλλοι μεγάλοι ποιητές που βίωσαν από μέσα τα πράγματα.

ΚΟΥΤΣΟΥΝΗΣ: Να δώσω μια διευκρίνιση εδώ. Το ότι ο ποιητής είναι έξω από τα πράγματα δε σημαίνει ότι δεν παρατηρεί σωστά. Και κάτι ακόμη: Στόχος της ποίησης δεν είναι να διδάξει, δεν είναι να πει κάντε εκείνο ή κάντε το άλλο. Στόχος της είναι να ανιχνεύσει την πραγματικότητα, κυρίως να ανιχνεύσει πλευρές αόρατες της πραγματικότητας, να τις παρουσιάσει, κι από κει και πέρα ο αναγνώστης ας κάνει την κρίση μόνος του, ας επεξεργαστεί μέσα του τα πράγματα και ας αποφασίσει. Πάντως η ποίηση και γενικά η τέχνη δεν είναι διδασκαλία.

ΖΑΧΑΡΟΠΟΥΛΟΣ: Εγώ διαφωνώ σε κάποια σημεία.

ΚΟΥΤΣΟΥΝΗΣ: Παρακαλώ.

ΖΑΧΑΡΟΠΟΥΛΟΣ: Πιστεύω ότι κάθε πνευματικός άνθρωπος οφείλει με την τέχνη του να αφυπνίζει, είτε κάνει ζωγραφική είτε ποίηση είτε κινηματογράφο. Οφείλει να μας δείξει πώς θα ξεφύγουμε από τις περιστάσεις. Γιατί όλοι καταλαβαίνουμε αυτό που συμβαίνει γύρω μας, αλλά χρειαζόμαστε κάποιον να δώσει τις λύσεις. Αυτό πιστεύω ότι πρέπει να κάνει η τέχνη.

ΚΟΥΤΣΟΥΝΗΣ: Να αφυπνίζει, ναι· οπωσδήποτε. Προσέξτε όμως. Η τέχνη δε δίνει ποτέ λύσεις με

τη στενή τουλάχιστον έννοια, όπως ας πούμε η πολιτική. Η τέχνη υποδεικνύει δρόμους και διεξόδους μέσα από τις οποίες μόνος του ο δέκτης θα βρει τις λύσεις. Η τέχνη είναι από τη φύση της ριζοσπαστική και ανατρεπτική, ώστε να αναιρεί διαρκώς το συγκεκριμένο. Επιπλέον, το να ζητάμε τις λύσεις απ' τους άλλους είναι ιδιαίτερα επικίνδυνο. Είναι σαν να τους δίνουμε τη δυνατότητα να μας οδηγήσουν όπου εκείνοι θέλουν. Γι' αυτό και ο καλλιτέχνης προ-βάλλει και δεν επι-βάλλει, φωτίζει την πραγματικότητα για να γίνει θεατή, οπότε τα πράγματα από κει και πέρα γίνονται απλούστερα.

ΞΑΝΘΟΠΟΥΛΟΣ: Πράγματι, αυτό κάνει η τέχνη, σε κάνει να σκεφτείς, να συγκινηθείς, να κλάψεις, να γελάσεις, να στενοχωρηθείς. Και είναι τόσο πιο μεγάλη, όσο το πετυχαίνει αυτό.

ΚΩΣΤΟΥΡΟΥ: Κι αν δε γίνεται κατανοητή;

ΚΟΥΤΣΟΥΝΗΣ: Αυτό δε νομίζω ότι είναι πρόβλημα της τέχνης αλλά της παιδείας του δέκτη. Εκτός από την ευαισθησία που απαιτείται για να προσεγγίσει κάποιος την τέχνη, χρειάζεται να γνωρίζει και τη γλώσσα της. Και είναι γνωστό ότι η τέχνη σήμερα βρίσκεται σε δεύτερη μοίρα, κανείς δεν ενδιαφέρεται να περπατήσει στους δαιδάλους της, ούτε καν η εκπαίδευση δεν κάνει σοβαρή προσπάθεια, για να βοηθήσει τους νέους προς την κατεύθυνση αυτή. Ας επανέλθουμε όμως στον Σαχτούρη.

ΔΑΣΚΑΛΑΚΗ: Στα ποιήματα του Μ. Σαχτούρη υπάρχει κάποια απαισιοδοξία, παρουσιάζει τα προβλήματα του σύγχρονου κόσμου και μας δίνει την εντύπωση ότι οδηγούμαστε κατά κάποιο τρόπο στην καταστροφή, χωρίς καμιά ελπίδα και αισιοδοξία. Είναι σαν να λέει ότι υπάρχουν τόσα προβλήματα που δεν μπορούμε να κάνουμε τίποτα, γι' αυτό ας σταθούμε να περιμένουμε έρμια της μοίρας μας. Είναι έτσι;

ΞΑΝΘΟΠΟΥΛΟΣ: Είναι γεγονός ότι ο Σαχτούρης μας παρουσιάζει έναν κόσμο εφιαλτικό, παρηκμασμένο, έναν κόσμο διαλυμένο. Δεν είναι όμως απαισιόδοξος ποιητής. Η κατάληξη όχι του κάθε ποιήματος αλλά της ποιητικής του είναι πάντα αισιόδοξη, στο βαθμό που μας δείχνει πράγματα και μας μιλάει. Εγώ πιστεύω ότι η ποίηση στο σύνολό της έχει μια αισιοδοξία, αφού ζητάει από εμάς να μπορούμε μέσα και βγαίνοντας να δούμε τον εαυτό μας. Αυτή είναι μια ώριμη διαδικασία, που οδηγεί σε αισιόδοξα αποτελέσματα. Μην ξεχνάμε και το άλλο. Υπάρχει σήμερα η ομοιοπαθητική: δηλαδή όταν έχεις κάτι κακό, πολέμα το με το ίδιο του και αυτό θα γίνει αργότερα αντίδοτο.

Εγώ έτσι το αισθάνομαι σαν αναγνώστης της ποίησης του Σαχτούρη: όταν είμαι απελπισμένος, διαβάζοντας ένα ποίημά του που είναι πιο κατάμαυρο και απελπισμένο από μένα, αισθάνομαι καλά. Περνάω μια διαδικασία κάθαρσης, όπως στην αρχαία τραγωδία, μπαίνω μέσα στο φόβο, ας πούμε, για ν' απαλλαγώ απ' αυτόν.

ΚΟΥΤΣΟΥΝΗΣ: Δε διαφωνώ εντελώς με την άποψή σου ότι η ποίηση αποπνέει στο σύνολό της κάποια αισιοδοξία, αν και κατά βάθος νομίζω ότι οι καταστάσεις αισιοδοξίας και απαισιοδοξίας στην ποίηση δεν υπάρχουν. Αν με τον όρο αισιοδοξία θέλουμε να εννοήσουμε αυτό που είπα προηγουμένως ο Γιώργος, τη συγκεκριμένη λύση δηλαδή σ' ένα πρόβλημα, τότε ο ποιητής δεν είναι αισιόδοξος, αφού δε δίνει συγκεκριμένες λύσεις. Στο βαθμό όμως που υπάρχει μια συγκεκριμένη κατάσταση και ο ποιητής τη βγάζει στην επιφάνεια, ενώ υπό άλλες συνθήκες θα έμενε κρυμμένη, αυτό θα μπορούσε να αποτελεί μια μορφή αισιοδοξίας. Από την άλλη πλευρά τα ΜΜΕ που εξωραϊζουν την πραγματικότητα και μας παρουσιάζουν έναν ψευδαισθητο κόσμο, πιστεύετε ότι το κάνουν για λόγους αισιοδοξίας; Πράγματι οι ποιητές, και ο συγκεκριμένος πολύ περισσότερο ίσως, παρουσιάζουν χωρίς καλλωπισμούς αυτό που υπάρχει, πολύ επώδυνα μάλιστα κάποιες φορές. Από σένα

εξαρτάται μετά τι θα κάνεις, πως θα το κοιτάξεις, πως θα το ξεπεράσεις.

ΣΟΥΤΟΣ: Εγώ πιστεύω ότι το αντικείμενο της τέχνης δεν έχει να κάνει με την πραγματικότητα. Υπάρχει μια επιστήμη, η Ιστορία, που ασχολείται με την αλήθεια. Η ποίηση, και γενικότερα η τέχνη, προσπαθεί να καταδείξει τις συναισθηματικές καταστάσεις των πρωταγωνιστών της Ιστορίας: όχι δηλαδή ότι η ποίηση είναι εργαλείο της Ιστορίας, αλλά βοηθάει στην κατανόηση κάποιων καταστάσεων.

ΚΟΥΤΣΟΥΝΗΣ: Ασφαλώς. Καταγράφοντας τον παλμό της εποχής. Ανοίγεις όμως ένα καινούργιο ζήτημα, το οποίο μάλλον δε θα προλάβουμε να συζητήσουμε.

ΞΑΝΘΟΠΟΥΛΟΣ: Εγώ θα ήθελα να επανέλθω σ' ένα προηγούμενο ζήτημα. Υπάρχει κι ένας άλλος παράγοντας, πολύ σημαντικός, που εγώ τον δέχομαι. Επειδή το κάθε ποίημα, ο κάθε ποιητής απευθύνεται στον ψυχισμό σου, μπορεί για έναν συγκεκριμένο ποιητή να μην έχεις χώρο μέσα στην καρδιά σου. Έχουμε μεγάλη γκάμα σπουδαίων ποιητών, διαφορετικών μεταξύ τους. Μπορεί να σου πηγαίνει καλύτερα ο Σεφέρης που είναι μελαγχολικός και όχι ο Σαχτούρης που είναι εφιαλτικός. Ή να σου πηγαίνει η αισιοδοξία του Ελύτη με τα γαλάζια νερά και το Αιγαίο και τα νησιά. Κάτι θα σου πάει από όλους. Γι' αυτό υπάρχουν όλοι αυτοί να μας ομορφαίνουν τη ζωή και εσύ διαλέγεις. Αυτή τη στιγμή δεν προσπαθώ εγώ να σε πείσω ότι ο Σαχτούρης είναι αυτός με τον οποίο θα ζήσουμε όλη μας τη ζωή.

ΚΟΥΤΣΟΥΝΗΣ: Και βέβαια μπορεί κάτι να μη μας πηγαίνει. Το άσχημο όμως είναι να λέμε de facto πως ό,τι δε μας αρέσει είναι κακό. Μπορεί κάτι να μην πηγαίνει στον ψυχισμό μας, να μην ταιριάζει στην ιδιοσυγκρασία μας, να ταιριάζει κάπου αλλού, το θέμα είναι να μπορούμε να διακρίνουμε την ποιότητα σ' ένα έργο κι από κει και πέρα ασ κάνουμε τις επιλογές μας.

ΞΑΝΘΟΠΟΥΛΟΣ: Εγώ το παθαίνω και με ταινίες

Σχέδια που έχουν φιλοτεχνηθεί από τον ποιητή και κοσμούν εξώφυλλα των βιβλίων του

αυτό, όχι μόνο με βιβλία. Έρχονται φίλοι και μου λένε πως είδαν μια καταπληκτική ταινία. Θυμάμαι τον *Παίκτη* του Όλτμαν. Όλοι μου λέγανε καταπληκτική ταινία. Πήγα, την είδα, δε μου άρεσε καθόλου. Δέχομαι όμως ότι είναι σπουδαία ταινία.

ΔΑΣΚΑΛΑΚΗ: Πιστεύω ότι η ποίηση του Σαχτούρη είναι πολύ δυσνόητη, δηλ. εμείς με την ως τώρα εμπειρία μας από το μάθημα της Λογοτεχνίας στο σχολικό πρόγραμμα, δε θα μπορούσαμε χωρίς τη βοήθεια του κ. Κουτσούνη στο Λογοτεχνικό Εργαστήριο να καταλάβουμε τον κόσμο του ποιητή.

ΞΑΝΘΟΠΟΥΛΟΣ: Είναι αλήθεια πως είναι πολύ δύσκολη η ποίηση του Σαχτούρη, ερμητική. Οι ειδικοί λένε ότι είναι πολύ μεστή και σε σχέση με άλλους ποιητές απαιτεί διπλάσιο ίσως και τριπλάσιο κόπο και μόχθο. Είναι σαν το κουκούτσι ενός φρούτου η ποίηση, που πρέπει να το σπάσεις για να μπει στον πυρήνα. Εγώ διαβάζω τον Σαχτούρη 25 χρόνια σχεδόν τώρα και συνεχώς ανακαλύπτω καινούργια πράγματα, που σημαίνει ότι χρειάζονται πολλές αναγνώσεις. Το ίδιο συμβαίνει και με τον Σολωμό και με όλους γενικά τους ποιητές.

ΚΟΥΤΣΟΥΝΗΣ: Όχι μόνο πολλές αναγνώσεις αλλά και χρόνος για να ωριμάσει μέσα μας το ποίημα. Ένας καλός αναγνώστης γίνεται ποιητής, κι όπως ο ποιητής χρειάζεται χρόνο για να γράψει ένα ποίημα, έτσι κι ο αναγνώστης χρειάζεται χρόνο για να δημιουργήσει μέσα του τις συνθήκες όπου θα καρπίσει το ποίημα.

Θέλω να πιστεύω ότι στις συναντήσεις μας κατά τη διάρκεια της χρονιάς, στα πλαίσια του Λογοτεχνικού Εργαστηρίου, αυτό ακριβώς προσπαθήσαμε να κάνουμε: να αντισταθούμε στην ευκολοθηρία και την κατανάλωση σκουπιδιών, που δυστυχώς προβάλλει η εποχή μας, και να καλλιεργήσουμε όλα εκείνα τα γόνιμα στοιχεία μας, ώστε να καρποφορήσουν κάποτε τα ποιήματα που ταξιδεύουν μέσα μας. Ο Σαχτούρης προς αυτή την κατεύθυνση μας βοήθησε σημαντικά και τον ευχαριστούμε.

Να ευχαριστήσουμε όμως εγκάρδια και τον Λ. Ξανθόπουλο τόσο για την ταινία του όσο και για την καλοσύνη που είχε να έρθει σήμερα κοντά μας, για να συζητήσουμε όλα αυτά τα ζητήματα.

Σημ.1: Τη συζήτηση απομαγνητοφώνησε ο μαθητής του Εργαστηρίου Χ. Σούτος, ενώ την επιμέλεια του κειμένου έκανε ο Υπεύθυνος καθηγητής κ. Σ. Κουτσούνης.

Σημ.2: Οι φωτογραφίες που κοσμούν το κείμενο εικονίζουν γλυπτά του Α. Giacometti.